

תיבה ה'-2: השכלה ותעסוקה באוכלוסייה החרדית

המגזר החרדי, בעיקר הגברים, מתאפיין בשיעורים נמוכים מאוד של השתתפות בכוח העבודה ובשיעורי תעסוקה נמוכים. בשנים האחרונות מתמקדת המדיניות הממשלתית בשוק העבודה בהגדלת שילובן של אוכלוסיות המתאפיינות בשיעורי השתתפות נמוכים – ובכללן אוכלוסיית החרדים – בשוק העבודה. מעניין אפוא לבדוק אם דפוסי התעסוקה של האוכלוסייה החרדית אכן השתנו. לשאלה זו נודעת חשיבות מכרעת לנוכח שיעורי הגידול של האוכלוסייה החרדית, העולים במידה ניכרת על אלה של האוכלוסייה היהודית הלא-חרדית. על פי אומדנים שונים, החרדים מהווים כיום 8-10 אחוזים מהאוכלוסייה, ולפי תחזיות, שיעורם באוכלוסיית גילאי 25-64 (גילי העבודה העיקריים) יגיע בעוד כעשרים שנה ל-17 אחוזים¹. גידול חלקם של החרדים באוכלוסייה, על רקע הזדקנות האוכלוסייה וצמצום שיעורי הילודה ביתר קבוצות האוכלוסייה, מדגיש את חשיבות שילובם בתעסוקה למצבו של המשק בעתיד.

בשנים האחרונות נכתבו בישראל מספר עבודות שבחנו את דפוסי התעסוקה של האוכלוסייה החרדית ומצאו כי השינויים שחלו בשיעור התעסוקה של גברים חרדים בשנים האחרונות הם מינוריים בלבד². עם הסיבות החברתיות והכלכליות לשיעורי התעסוקה הנמוכים של גברים חרדים נמנים חוסר השכלה המכוונת לשוק העבודה, מעמדו החברתי הגבוה של "תלמיד ישיבה" בחברה החרדית והסדר "תורתו" אומונותו" (מכוח "חוק טל"), המחייב אברך חרדי ללמוד בישיבה לפחות 45 שעות בשבוע במסגרת הסדר של דחיית שירות צבאי³.

בשנים האחרונות ננקטו מספר צעדי מדיניות המיועדים לעודד את התעסוקה של החרדים, בהם צעדים עקיפים, כצמצום קצבאות הילדים בשנת 2003 ותוכניות ישירות לעידוד התעסוקה. ביוני 2003 בוטל חוק משפחות ברוכות ילדים ("חוק הלפרט"), וכן הוחלט על קיצוץ נוסף. פגיעה זו במקור הכנסה מרכזי של משפחות חרדיות, שרבות מהן מרובות ילדים⁴, נועדה בין השאר להניע גברים חרדיים להצטרף למעגל התעסוקה. נוסף על כך מופעלות בשנים האחרונות תוכניות שונות לעידוד השתלבות חרדים בשוק העבודה על ידי הכשרה והשמה מקצועית, תמיכה בלימודים עיוניים ותמיכה בתעסוקה. תוכניות אלו מופעלות ברובן על ידי משרדי התמ"ת, המשרד לביטחון פנים, צה"ל והמועצה להשכלה גבוהה, וכן על ידי תב"ת (תנופה בתעסוקה – חברה לתועלת הציבור בבעלות המדינה והג'וינט), וממומנות ברובן על ידי הממשלה ובחלקן על ידי גופים פרטיים. ההוצאה מתקציב המדינה

¹ המכון הישראלי לדמוקרטיה (2010), "התעסוקה במגזר החרדי", מסמך מסכם לפורום קיסריה להתוויית מדיניות כלכלית לאומית.

² ח' לוין ור' הכהן (2010), "שיטות לזיהוי ואפיון כמותי של המגזר החרדי", המועצה הלאומית לכלכלה, משרד ראש הממשלה.

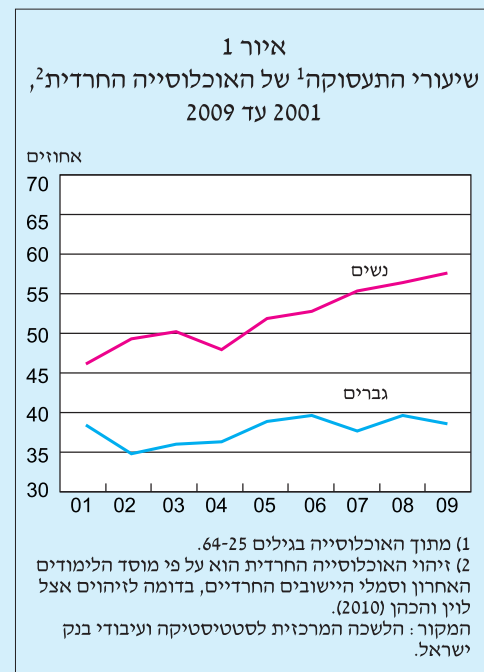
³ ח' לוין (2009), "המגזר החרדי בישראל, העצמה תוך שילוב בתעסוקה", המועצה הלאומית לכלכלה, משרד ראש הממשלה.

⁴ ביוני 2003 הורדו הן סכום הקצבה הבסיסי והן שיעורי התוספת לילדים השלישי והרביעי. כן בוטלה לחלוטין התוספת לילדים החמישי והשישי.

לפרויקטים אלו עמדה בשנת 2010 על למעלה מ-300 מיליוני ש"ח⁵. עידוד החרדים לרכוש השכלה המכוונת לשוק העבודה והכשרה מקצועית הוא המפתח לשילובם בכוח העבודה.

שיעורי התעסוקה של האוכלוסייה החרדית נתוני סקרי כוח האדם (איור 1) מצביעים לאורך העשור האחרון על עלייה מתמדת וניכרת בשיעורי התעסוקה של נשים חרדיות. לעומת זאת, בשיעורי התעסוקה של גברים חרדיים לא ניכרים בתקופה זו, כאמור, שינויים משמעותיים.

אחת הסיבות העיקריות לאי השתתפותם של גברים חרדיים בשוק העבודה היא חוסר כדאיותה הכלכלית, הנובע מהעדר השכלה המכוונת לשוק העבודה. כפי שמראה ליון (2009), הכנסתה הפנויה של משפחה חרדית שבה הגבר אינו עובד והאישה עובדת עלולה לרדת כאשר הגבר יצא לעבודה (בהנחה שישתכר שכר מינימום), בשל ירידת הכנסותיה שלא מעבודה (למשל מלגת כולל

ועזרה כלכלית מארגוני צדקה). נוסף על כך, סעיפי הוצאה שונים של משק הבית (כגון הטיפול בילדים) עולים כאשר שני בני הזוג עובדים. לכן, שינוי משמעותי בדפוסי התעסוקה של הגברים החרדיים תלוי במידה רבה בעליית כושר ההשתכרות שלהם, יחסית למקורות ההכנסה האלטרנטיביים שמחוץ לשוק העבודה. שינוי זה אפשרי באמצעות רכישת השכלה או הכשרה המכוונת לשוק העבודה, שתעלה את השכר הפוטנציאלי של גברים חרדיים.

אקדמיזציה במגזר החרדי

בשנים האחרונות אנו עדים לתהליך איטי אך יציב של אקדמיזציה במגזר החרדי, המתעצם בפרט בקרב הגברים. גברים ונשים חרדיים פונים ללימודים אקדמיים ומקצועיים בתוכניות ייעודיות לאוכלוסייה זו ובתוכניות רגילות. על פי נתוני המועצה להשכלה גבוהה, מספר הסטודנטים החרדיים (גברים ונשים) בתוכניות לימוד המופנות למגזר החרדי עלה מכאלפיים בשנת 2005 לכ-5 אלפים ב-2010 (לוח 1). רובו המוחלט של השינוי נבע מגידול מספר הסטודנטים הגברים. נוסף על אלה לומדים סטודנטים חרדיים בתוכניות ובמוסדות לימוד כלליים, ושם אין דרך לזהותם בסטטיסטיקות.

⁵ מתוכם כ-150 מיליוני ש"ח הופנו לסבסוד מעונות יום לאוכלוסייה החרדית.

Table 1: Ultra-Orthodox Students by Learning Institutions (Men and Women)

	2005	2010			
		Course			
		Preparatory Program	Undergraduate Degree	Masters degree	Total
Ono Academic College (Or Yehuda and Jerusalem campuses)	1,200-3	281	1,927	-	2,208
Ultra-Orthodox Bnei Brak College (Mivhar)	137	90	601	101	792
Ultra-Orthodox College in Jerusalem	262	80	520	153	753
Jerusalem College of Technology - Lev Institute, Neveh Institute, Tal Institute	300-3	-	438	-	438
Jerusalem College of Technology - Lustig Institute	-	-	382	46	428
The Open University	-	-	240	-	240
Other institutes of higher learning	-	123	373	-	496
	2,000-				
Total	2,400*	574	4,481	300	5,355

* הערכה המבוססת על גידול מספר הסטודנטים במוסדות השונים.

Source: The Higher Education Council and the institutes themselves.

ההערכה היא⁶ שהמספר הכולל של הסטודנטים החרדיים ב-2010 היה כ-6 אלפים, מתוכם כ-42 אחוזים גברים. כמו כן ניתן לראות (לוח 2) כי מגמת האקדמיזציה מתרכזת ברכישת מקצועות בעלי פוטנציאל

Table 2: Ultra-Orthodox Students by Area of Study*

Area of Study	Men	Women	Total
Business and management			
science	524	659	1,183
Law	800	301	1,101
Social sciences	507	531	1,038
Engineering	123	404	527
Paramedical professions	15	497	512
Education and teacher training	31	285	316
Mathematics and computer sciences	90	7	97
Humanities	7	-	7

* The overall number of students by areas of study does not necessarily equal the number of students in 2010.

Source: The Higher Education Council.

גבוה להשתלבות בשוק העבודה. מעל 90 אחוזים מהסטודנטים החרדיים לומדים מקצועות המוכוונים להשתלבות בשוק העבודה. עדות נוספת למגמת האקדמיזציה בקרב הגברים החרדיים בשנים האחרונות ולהשפעתה הרבה על מאפייני אוכלוסייה זו ניתן למצוא בנתוני סקרי כוח האדם. על פי נתונים אלו נבלמה עליית מספר הגברים שמוסד הלימודים האחרון

⁶ על פי נתוני עמותת "עדים", העוסקת בהשמת סטודנטים חרדים במוסדות אקדמיים.

שלהם הוא ישיבה⁷, בעוד שהמספר הכללי של הגברים החרדים ממשיך לעלות. סביר שהישיבה לכך היא שיותר ויותר גברים חרדיים פונים ללימודים אקדמיים.

בגלל מגמת האקדמיזציה המתוארת לעיל יש לשנות את דרך אמירתו של שיעור התעסוקה בקרב הגברים החרדים. שיטה נפוצה לזיהוי חרדים בסקרי כוח האדם היא באמצעות השאלה "מהו מוסד הלימודים האחרון שבו למדת?". אם מוסד הלימודים האחרון של אחד מבני משק הבית הוא ישיבה, כל בני משק הבית מוגדרים כחרדים⁸. דרך זו מאבדת מכוחה לזהות את האוכלוסייה החרדית, משום שכאמור, יותר ויותר חרדים פונים בשנים האחרונות ללימודים אקדמיים, לכן אינם עונים על הקריטריון האמור, ובכך מוציאים ממניין החרדים גם את בני ביתם.

כאשר אומדים את מספר הגברים החרדיים ש"נעלמו" מסקרי כוח האדם, על פי הסקר החברתי של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ומוסיפים אותו למספר המועסקים החרדים לפי סקרי כוח האדם, נמצא כי האומדן לשיעור התעסוקה של אוכלוסיית הגברים החרדיים גבוה במקצת מהאומדן המקובל⁹. על אף האמור לעיל, כמעט לא ניכר, עד כה, הבדל במגמת שיעור התעסוקה בין האומדנים השונים. תוצאותיה של מגמת האקדמיזציה צפויות להתבטא בשנים הבאות, אך כדי לעקוב אחר השינויים בשיעורי התעסוקה של הגברים החרדיים יש למצוא דרך חדשה לזיהוי בסקרי כוח האדם.

סיכום

אנו עדים לתמורות משמעותיות ביחסה של האוכלוסייה החרדית להשתלבות בשוק העבודה. מספר הסטודנטים החרדיים הרוכשים השכלה המכוונת לשוק העבודה צמח, בתוך תקופה קצרה של חמש שנים, מכאלפיים בשנת 2005 לכ-6 אלפים בשנת 2010. שינוי זה בולט במיוחד בקרב הגברים החרדיים: בקרבם גדל מספר הסטודנטים בתקופה זו ממאות בודדות לכ-2,500.

המדיניות הממשלתית יכולה לסייע להתגבר על חסמים שונים המונעים מחרדים להשתלב בלימודים אקדמיים ומקצועיים. אם מגמה זו תתעצם, סביר כי ייווצר בעתיד שינוי משמעותי בדפוסי התעסוקה של האוכלוסייה החרדית. שינוי זה יכול להשפיע רבות על מצב המשק הישראלי בעתיד, ולמנוע ממנו להגיע למצב שבו שיעורי השתתפות נמוכים בכוח העבודה יכבידו על יכולתו לצמוח.

⁷ ממצא זה בולט במיוחד (אך לא רק) בקרב קבוצת הגיל 25-29.

⁸ קיימות היום שיטות נוספות: ראו ד' רומנוב ושות', "שיטות מדידה ואמידת גודלה של האוכלוסייה החרדית בישראל", פורסם במארס 2011 באתר הלמ"ס.

⁹ בהנחה כי שיעורם של המועסקים, מקרב הגברים החרדים שרכשו השכלה מקצועית או אקדמית זהה לשיעור התעסוקה של גברים יהודים לא חרדים בגילאים הרלוונטיים.